

AKTUAR MOLIYA VA BUXGALTERIYA HISOBILMIY JURNALI

Vol. 6 Issue 10 | pp. 209-215 | ISSN: 2181-1865

Available online <https://finance.tsue.uz/index.php/afa>

AXBOROT-KOMMUNIKATSIYA TEXNOLOGIYALARI SOHASIDA MAJBURIYATLARNI XALQARO STANDARTLAR ASOSIDA HISOBGA OLISHNI TAKOMILLASHTIRISH: RESTRUKTURIZATSIYA, QO'SHMA KORXONALAR VA FOYDA SOLIG'I MAJBURIYATLARI

Amirov Asqar Aktamovich

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya. Maqolada axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) sohasidagi korxonalarda majburiyatlarni moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari asosida hisobga olishni takomillashtirish masalasi tadqiq etilgan. Restrukturizatsiya, birlashgan va qo'shma korxonalar bilan hisob-kitoblar hamda foyda solig'i bo'yicha majburiyatlarni alohida hisobga oluvchi ishchi schyotlar tizimi taklif etilgan. Majburiyatlarni dastlabki tan olishda amortizatsiyalangan tannarx, keyingi baholashda esa diskontlash koeffitsiyentidan foydalanish algoritmi ishlab chiqilgan. Yondashuv «O'zbektelekom» aktsiyadorlik jamiyati misolida amaliy sinovdan o'tkazilgan va milliy hisob amaliyotini xalqaro standartlarga uyg'unlashtirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: majburiyatlar hisobi, moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari, restrukturizatsiya, qo'shma korxonalar, foyda solig'i, ishchi schyotlar, amortizatsiyalangan tannarx, diskontlash, hisob siyosati, AKT sohasi, kechiktirilgan soliq, baholangan majburiyatlar.

Аннотация. В статье исследуется совершенствование учёта обязательств на основе международных стандартов финансовой отчётности на предприятиях сферы информационно-коммуникационных технологий (ИКТ). Предложена система рабочих счетов, обеспечивающая отдельный учёт обязательств по реструктуризации, расчётов с ассоциированными и совместными предприятиями, а также обязательств по налогу на прибыль. Разработан алгоритм применения амортизированной стоимости при первоначальном признании и коэффициента дисконтирования при последующей оценке обязательств. Подход апробирован на примере акционерного общества «Узбектелеком» и способствует гармонизации национальной учётной практики с международными стандартами.

Ключевые слова: учёт обязательств, международные стандарты финансовой отчётности, реструктуризация, совместные предприятия, налог на прибыль, рабочие счета, амортизированная стоимость, дисконтирование, учётная политика, сфера ИКТ, отложенный налог, оценочные обязательства.

Abstract. The article examines the improvement of liabilities accounting based on International Financial Reporting Standards at enterprises in the information and communication technology (ICT) sector. A system of working accounts is proposed that ensures separate accounting for restructuring liabilities, settlements with associates and joint ventures, and income tax liabilities. An algorithm is developed for applying amortized cost at initial recognition and a

discount coefficient at subsequent measurement of liabilities. The approach is tested using the example of the joint-stock company Uzbektelecom and contributes to harmonizing national accounting practice with international standards.

Keywords: *liabilities accounting, International Financial Reporting Standards, restructuring, joint ventures, income tax, working accounts, amortized cost, discounting, accounting policy, ICT sector, deferred tax, provisions.*

Kirish

Zamonaviy iqtisodiyotda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) sohasi kapital va majburiyatlar hajmi jihatidan eng yirik tarmoqlardan biriga aylandi. Xalqaro valyuta jamg'armasi ma'lumotlariga ko'ra, 2023 yilda jahon miqyosida umumiy qarz 300 trln. AQSH dollarigacha o'sib, jahon yalpi ichki mahsulotining 349 foizini tashkil qilgan (IMF, 2024). Bunday sharoitda yirik telekommunikatsiya korxonalarida shakllanadigan murakkab majburiyatlarni moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari (MHXS) talablari asosida to'g'ri hisobga olish dolzarb vazifaga aylanadi.

O'zbekistonda buxgalteriya hisobi va moliyaviy hisobotni xalqaro standartlarga uyg'unlashtirish bo'yicha izchil islohotlar amalga oshirilmoqda. «2022–2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi»da o'zaro qarzdorlikni tartibga solish va hisob-kitob qilish institutlari hamda mexanizmlarini joriy etish vazifasi belgilangan (O'zbekiston Respublikasi Prezidenti, 2022). Yirik aksiyadorlik jamiyatlari moliyaviy hisobotni MHXS asosida tuzishga bosqichma-bosqich o'tmoqda.

Shunga qaramay, amaldagi milliy buxgalteriya hisobi schyotlar rejasi AKT sohasining o'ziga xos majburiyatlarini - restrukturizatsiya bilan bog'liq majburiyatlar, birlashgan va qo'shma korxonalar bilan hisob-kitoblar hamda foyda solig'i bo'yicha joriy va kechiktirilgan majburiyatlarni xalqaro standartlar kesimida yetarlicha hisobga olmaydi. Bundan tashqari, uzoq muddatli majburiyatlarni dastlabki tan olish va keyingi baholashda amortizatsiyalangan tannarx hamda diskontlash usullarini qo'llashning yagona uslubiy algoritmi ishlab chiqilmagan. Bu esa milliy hisob amaliyotini xalqaro standartlarga to'liq uyg'unlashtirishga to'sqinlik qiladi.

Ushbu maqolaning maqsadi - AKT sohasidagi korxonalarda restrukturizatsiya, qo'shma korxonalar va foyda solig'i bo'yicha majburiyatlarni xalqaro standartlar asosida hisobga oluvchi ishchi schyotlar tizimini hamda amortizatsiyalangan tannarx va diskontlash koeffitsiyentidan foydalanish algoritmini ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqot ob'yekti sifatida AKT sohasida faoliyat yurituvchi aksiyadorlik jamiyatlarining majburiyatlar hisobi amaliyoti tanlangan. Kirish qismidan so'ng mavzuga oid adabiyotlar tahlili, tadqiqot metodologiyasi, tahlil va natijalar hamda xulosa va takliflar ketma-ket bayon etiladi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Majburiyatlarni hisobga olishning nazariy va metodologik asoslari moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari tizimida shakllangan. «Foyda solig'i» 12-son BHXS (IAS 12) foyda solig'i bo'yicha joriy va kechiktirilgan majburiyatlarni, vaqt farqlarini aks ettirish qoidalarini belgilaydi (IFRS Foundation, 1996). «Assotsiatsiyalangan va qo'shma

korxonalarga investitsiyalar» 28-son BHXS (IAS 28) birlashgan va qo'shma korxonalar bilan hisob-kitoblarni tartibga soladi (IFRS Foundation, 2011). «Baholangan majburiyatlar, shartli majburiyatlar va shartli aktivlar» 37-son BHXS (IAS 37) restrukturizatsiya xaziralarini tan olish va baholash tartibini belgilaydi (IFRS Foundation, 1998). Moliyaviy majburiyatlarni amortizatsiyalangan qiymat bo'yicha o'lchash esa «Moliyaviy instrumentlar» 9-son MHXS (IFRS 9) talablariga asoslanadi (IFRS Foundation, 2014).

Xorijiy olimlardan S.Bregg moliyaviy majburiyatlarni tan olish, baholash va oshkor qilish qoidalarini tizimlashtirgan (Bragg, 2023). T.YU.Drujilovskaya va T.V.Igonina majburiyatlar hisobini milliy va xalqaro standartlar tizimida qiyosiy tahlil qilgan (Drujilovskaya va Igonina, 2012). S.K.Maxmudov majburiyatlar hisobida effektiv foiz stavkasi usulini qo'llash masalalarini o'rgangan (Maxmudov, 2022). K.B.O'razov buxgalteriya hisobini xalqaro standartlar asosida yuritishning milliy xususiyatlarini tahlil qilgan (O'razov, 2022), N.F.Karimov moliyaviy hisobot sifatini baholash ko'rsatkichlarini tadqiq etgan (Karimov, 2022). N.B.Abdusalomova AKT sohasida buxgalteriya hisobini xalqaro standartlar asosida yuritish xususiyatlarini o'rgangan (Abdusalomova, 2021), F.SH.Ochilov esa aktsiyadorlik jamiyatlarida majburiyatlar hisobi va auditi metodologiyasini takomillashtirish masalalarini tadqiq etgan (Ochilov, 2025).

Mavjud adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, majburiyatlar hisobining umumiy nazariy asoslari yetarlicha ishlab chiqilgan bo'lsa-da, AKT sohasining o'ziga xos majburiyatlari - restrukturizatsiya, qo'shma korxonalar va foyda solig'i bo'yicha majburiyatlarni xalqaro standartlar kesimida hisobga oluvchi ishchi schyotlar tizimi hamda ularni amortizatsiyalangan tannarx va diskontlash asosida baholash algoritmi yetarli darajada tadqiq etilmagan. Ushbu tadqiqot mazkur uslubiy bo'shliqni to'ldirishga qaratilgan.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqot moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari, milliy buxgalteriya hisobi qonunchiligi hamda ilmiy adabiyotlarni qiyosiy va tizimli tahlil qilishga asoslanadi. Ishchi schyotlar tizimini ishlab chiqishda O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligining buxgalteriya hisobi schyotlar rejasi asos qilib olindi (O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi, 2002) hamda unga AKT sohasining o'ziga xos majburiyatlarini hisobga oluvchi qo'shimcha schyotlar kiritildi. Majburiyatlarni baholashda amortizatsiyalangan tannarx usuli va diskontlash modelidan foydalanildi.

Uzoq muddatli majburiyatlarning keltirilgan (diskontlangan) qiymatini aniqlashda 9-son MHXS va 37-son BHXS talablariga rioya qilindi. Diskontlash stavkasi sifatida risksiz stavka - O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining asosiy (bazaviy) stavkasi qo'llanildi (O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki, 2026). Tadqiqot jarayonida «O'zbektelekom» aktsiyadorlik jamiyati moliyaviy hisobotining ma'lumotlari tahlil qilindi. Taklif etilgan ishchi schyotlar tizimi va baholash algoritmi jamiyatning hisob siyosatini ishlab chiqishda amaliy sinovdan o'tkazildi (jamiyatning 2026 yil 6 maydagi 27-34/2228-son ma'lumotnomasi).

Tahlil va natijalar

O'zbekiston Respublikasida buxgalteriya hisobi schyotlari rejasida 6000–7000 schyotlar guruhi xo'jalik yurituvchi sub'yektning majburiyatlarini hisobga olish uchun mo'ljallangan. Biroq ushbu tizim AKT sohasining o'ziga xos majburiyatlarini yetarlicha qamrab olmaydi. Shu bois soha korxonalari uchun majburiyatlarni xalqaro standartlar kesimida alohida hisobga oluvchi beshta asosiy ishchi schyot joriy etish taklif etiladi (1-jadval).

1-jadval

AKT sohasi korxonalari uchun taklif etilgan ishchi schyotlar tizimi

Schyot kodi	Schyot nomi	Tavsifi va xalqaro standart asosi
6420	Foyda solig'i bo'yicha qarzlar	Joriy va kechiktirilgan foyda solig'i majburiyatlari; 12-son BHXS (IAS 12) bo'yicha vaqt farqlarini aks ettirish
6991	Restrukturizatsiyalash bilan bog'liq majburiyatlar	Xodimlarni ishdan bo'shatish, ob'yektlarni yopish va tarkibiy o'zgarishlar bo'yicha majburiyatlar; 37-son BHXS (IAS 37)
6992	Birlashgan korxonalarga to'lanadigan schyotlar	Assotsiatsiyalangan korxonalar bilan qisqa muddatli hisob-kitoblar (ishtirok ulushi 20–50%); 28-son BHXS (IAS 28)
6993	Qo'shma korxonalarga to'lanadigan schyotlar	Qo'shma korxonalar bilan qisqa muddatli hisob-kitoblar (ishtirok ulushi 50% dan ortiq); 28-son BHXS (IAS 28)
7992 / 7993	Birlashgan va qo'shma korxonalar oldidagi uzoq muddatli qarzlar	Assotsiatsiyalangan va qo'shma korxonalardan olingan uzoq muddatli qarz va majburiyatlar

Manba: muallif tomonidan MHXS talablari asosida taklif etilgan.

Taklif etilayotgan schyotlar tizimi majburiyatlarning har xil turlarini alohida hisobga olish va moliyaviy hisobotda to'g'ri aks ettirish imkonini beradi. 6420 «Foyda solig'i bo'yicha qarzlar» schyotidan foydalanish joriy va kechiktirilgan soliq majburiyatlarini alohida aks ettirishni ta'minlab, 12-son BHXS (IAS 12) talablariga to'liq javob beradi (IFRS Foundation, 1996). Ushbu schyot bo'yicha namunaviy buxgalteriya o'tkazmalari 2-jadvalda keltirilgan.

2-jadval

6420 «Foyda solig'i bo'yicha qarzlar» schyotidan foydalanish bo'yicha namunaviy buxgalteriya o'tkazmalari

No	Operatsiyaning mazmuni	Debet	Kredit	Summa (so'm)
1	Joriy foyda solig'i majburiyati hisoblangan	9810	6420	1 000 000

№	Operatsiyaning mazmuni	Debet	Kredit	Summa (so'm)
2	Kechiktirilgan foyda solig'i bo'yicha majburiyat tan olingan	9810	6420	200 000
3	Foyda solig'i byudjetga to'langan	6420	5110	1 000 000

Manba: mualliftomonidan 12-son BHXS talablari asosida ishlab chiqilgan.

Birlashgan va qo'shma korxonalar bilan hisob-kitoblar 28-son BHXS (IAS 28) talablariga muvofiq yuritiladi (IFRS Foundation, 2011). Ishtirok etish ulushi 20–50% bo'lgan korxonalar assotsiatsiyalangan, 50% dan yuqori bo'lganlari esa qo'shma korxonalar sifatida tasniflanadi. Ushbu munosabatlar 6992–6993 va 7992–7993 schyotlarda alohida aks ettirilib, moliyaviy hisobotda aniq va shaffof ma'lumot berishni ta'minlaydi.

Restrukturizatsiya bilan bog'liq majburiyatlarni hisobga olishda diskontlash koeffitsiyentini qo'llash muhim ahamiyat kasb etadi. 37-son BHXS talablariga muvofiq, agar restrukturizatsiya to'lovlari uzoq davr (odatda 12 oydan ortiq) mobaynida amalga oshirilsa, majburiyat diskontlangan qiymat bo'yicha baholanishi lozim (IFRS Foundation, 1998). Diskontlash stavkasi sifatida Markaziy bankning asosiy stavkasi qo'llaniladi (O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki, 2026). Restrukturizatsiya majburiyatini baholashning amaliy misoli 3-jadvalda keltirilgan.

3-jadval

«O'zbektelekom» AJ misolida restrukturizatsiya majburiyatini diskontlash va tan olish

Ko'rsatkich	Qiymati
Xodimlarga kompensatsiya (200 nafar × 25 mln so'm)	5 000 000 000 so'm
Ob'yektlarni demontaj qilish xarajatlari	500 000 000 so'm
Shartnomalardan chiqish to'lovlari	200 000 000 so'm
Jami (diskontlanmagan) zaxira	5 700 000 000 so'm
Restrukturizatsiya muddati	18 oy
Diskontlash koeffitsiyenti	15%
Diskontlangan qiymat (tan olinadigan majburiyat)	≈ 4 950 000 000 so'm
Buxgalteriya o'tkazmasi	Debet 9430 – Kredit 6991 = 4 950 000 000 so'm

Manba: mualliftomonidan 37-son BHXS talablari asosida ishlab chiqilgan.

Jadvaldan ko'rinadiki, majburiyatning uzoq muddatli xarakteri tufayli uning diskontlangan qiymati nominal qiymatdan (5 700 mln so'm) sezilarli darajada farq qiladi va 4 950 mln so'mni tashkil etadi. Bu moliyaviy hisobotda majburiyatning haqqoniy qiymatini aks ettirish imkonini beradi. Umuman, uzoq muddatli moliyaviy majburiyatlar 9-son MHXS (IFRS 9) talablariga muvofiq dastlab amortizatsiyalangan tannarx bo'yicha tan olinib, keyingi baholashda effektiv foiz stavkasi va diskontlash koeffitsiyenti

qo'llaniladi (IFRS Foundation, 2014; Maxmudov, 2022). Mazkur yondashuv majburiyatlar hisobining milliy amaliyotini xalqaro standartlarga uyg'unlashtiradi.

Taklif etilgan ishchi schyotlar tizimi hamda amortizatsiyalangan tannarx va diskontlash algoritmi «O'zbektelekom» aktsiyadorlik jamiyati misolida amaliy sinovdan o'tkazildi. Sinov natijasida AKT sohasidagi korxonalarda restrukturizatsiya, qo'shma korxonalar va foyda solig'i bo'yicha majburiyatlarni xalqaro standartlar talablari asosida ishonchli aks ettirish imkoniyati yaratildi (jamiyatning 2026 yil 6 maydagi 27-34/2228-son ma'lumotnomasi).

Xulosa va takliflar

O'tkazilgan tadqiqot natijalari asosida quyidagi xulosa va takliflar shakllantirildi.

Birinchidan, AKT sohasidagi korxonalarda restrukturizatsiya (6991), birlashgan va qo'shma korxonalar bilan hisob-kitoblar (6992, 6993, 7992, 7993) hamda foyda solig'i (6420) bo'yicha majburiyatlarni xalqaro standartlar kesimida alohida hisobga oluvchi ishchi schyotlar tizimi ishlab chiqildi. Ushbu tizim majburiyatlarni moliyaviy hisobotda aniq va shaffof aks ettirish imkonini beradi.

Ikkinchidan, uzoq muddatli majburiyatlarni dastlabki tan olishda amortizatsiyalangan tannarx usulini, keyingi baholashda esa diskontlash koeffitsiyentidan foydalanish algoritmi asoslab berildi. Diskontlash stavkasi sifatida Markaziy bankning asosiy stavkasidan foydalanish tavsiya etildi.

Uchinchidan, taklif etilgan yondashuv «O'zbektelekom» aktsiyadorlik jamiyati misolida - jumladan, 5 700 mln so'mlik restrukturizatsiya zaxirasini 18 oy muddatga 15% stavkada diskontlash orqali 4 950 mln so'm miqdorida tan olish misolida amaliy sinovdan o'tkazildi hamda jamiyatning hisob siyosatini ishlab chiqishda foydalanildi.

Tavsiya sifatida, AKT sohasi korxonalarining hisob siyosatiga taklif etilgan ishchi schyotlar tizimini va majburiyatlarni diskontlash algoritmini kiritish maqsadga muvofiq. Shuningdek, milliy buxgalteriya hisobi schyotlar rejasini soha xususiyatlarini hisobga olgan holda takomillashtirish zarur. Kelgusidagi tadqiqotlarda mazkur hisob metodikasini korxonalarning avtomatlashtirilgan boshqaruv (ERP) tizimlari bilan integratsiyalash yo'nalishi istiqbolli hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Abdusalomova, N.B. (2021) 'AKT sohasida buxgalteriya hisobini xalqaro standartlar asosida yuritishning o'ziga xos xususiyatlari', *Biznes ekspert*, №11. – B. 22–28.
2. Drujilovskaya, T.YU., Igonina, T.V. (2012) 'Buxgalterskiy uchyot obyazatelstv organizatsiy v sistemax rossiyskix i mejdunarodnix standartov: teoreticheskiy aspekt', *Mejdunarodniy buxgalterskiy uchyot*, №45. – S. 2–13.
3. Karimov, N.F. (2022) 'Moliyaviy hisobot sifatini baholash ko'rsatkichlari', *O'zbekiston iqtisodiyoti*, №3. – B. 45–50.
4. Maxmudov, S.K. (2022) 'Majburiyatlar hisobida effektiv foiz stavkasi usulini qo'llash', *Buxgalteriya hisobi va audit*, №5. – B. 27–32.

5. Ochilov, F.SH. (2025) Aktsiyadorlik jamiyatlarida majburiyatlar hisobi va auditi metodologiyasini takomillashtirish: iqtisodiyot fanlari doktori (DSc) diss. avtoreferati. – Toshkent.
6. O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi (2002) Moliya-xo'jalik faoliyati buxgalteriya hisobining schyotlar rejasi va uni qo'llash bo'yicha yo'riqnoma. Moliya vazirligining 2002 yil 23 oktyabrdagi 103-son buyrug'i, Adliya vazirligida ro'yxat raqami 1181. – www.lex.uz
7. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki (2026) Asosiy (bazaviy) stavka. – <https://cbu.uz> (murojaat sanasi: 2026 yil 1 iyun).
8. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti (2022) 2022 yil 28 yanvardagi PF-60-son «2022–2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida»gi Farmoni. – www.lex.uz
9. O'razov, K.B. (2022) 'Buxgalteriya hisobini xalqaro standartlar asosida yuritishning milliy xususiyatlari', Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar, №3. – B. 85–90.
10. Bragg, S.M. (2023) GAAP Guidebook: 2023 Edition. – Centennial: AccountingTools. – P. 187.
11. IFRS Foundation (1996) IAS 12 «Income Taxes». – London: IFRS Foundation (last amended 2023). – <https://www.ifrs.org>
12. IFRS Foundation (1998) IAS 37 «Provisions, Contingent Liabilities and Contingent Assets», paragraphs 70–83. – London: IFRS Foundation (last amended 2023). – <https://www.ifrs.org>
13. IFRS Foundation (2011) IAS 28 «Investments in Associates and Joint Ventures». – London: IFRS Foundation (last amended 2023). – <https://www.ifrs.org>
14. IFRS Foundation (2014) IFRS 9 «Financial Instruments». – London: IFRS Foundation (last amended 2023). – <https://www.ifrs.org>
15. IFRS Foundation (2016) IFRS 16 «Leases». – London: IFRS Foundation (last amended 2023). – <https://www.ifrs.org>
16. IMF (2024) Global Debt Database. – <https://www.imf.org/external/datamapper/datasets/GDD> (murojaat sanasi: 2026 yil 1 iyun).

Copyright: © 2026 by the authors. This work is licensed under a Creative Commons Attribution- 4.0 International License (CC - BY 4.0)

